

KREUTZWALDI KÄSIKIRJALISED RAHVALAULUKOGUD

E. L a u g a s t e

Fr. R. Kreutzwaldi kogutud rahvalaulude käsikirju leidub Õpetatud Eesti Seltsi (Gelehrte Estnische Gesellschaft, lühend ÕES, varem GEG), Eestimaa Kirjandusliku Ühingu (Estländische Literarische Gesellschaft, lühend EKÜ, varem ELG) ja Eesti Kirjanduse Seltsi kogus, viimati mainitud käsikirjad saadud tema pärijatelt. Kahe esimese organisatsiooni materjale säilitatakse Eesti NSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nimele Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonnas; kolmandat käsikirjade osakonnas. ÕES-i ja EKÜ fondidesse on kogunenud pika aja jooksul mitmete isikute tekste, suuremad kogud on aga Kreutzwaldil. Käsikirjade osakonnas leiduv materjal saadi 1911. aastal Kreutzwaldi väimehe G. Blumbergi pärandist.

Kreutzwaldi peeti tema eluajal heaks rahvaluule tundjaks ja rikkalike tekstide omanikuks, seda eriti "Kalevipoja" tõttu, mida usuti tuginevat peamiselt rahvalauludele. Eepose esimene trükk oli varustatud tärnikestega värsirühmade juures, mida koostaja ise otse rahvasuust pärinevaiks märkis. Selles on eepose koostajat tulnud tugevasti korrigeerida.

Iseseisvat rahvalaulukogu Kreutzwald ise välja ei andnud, aga H. Reusi "Estnische Volkslieder" (21) sisaldab temalt 83, Neusi-Kreutzwaldi ühisväljaanne "Mythische u. magische Lieder" (16) 40 laulu ja maagilist vormelit.

"Kalevipoja" geneesi uurijaid huvitas Kreutzwaldi rahvalaulutekstide kättesaamine. Sellesisulised lootused võttis kõige paremini kokku Tõnu Sander (26, lk. 32 - 33), nimetades suurimaks raskuseks "Kalevipoja" uurimises seda, et pole kättesaadavad "alguskirjad", mis "rahva suu järel trükit" üles kirjutatud, kust näha võiks, mis just rahva oma mälestus ja mis Kreutzwaldi oma luuletus on. "Alguskirjadena" ot-

siti pidevalt rahvalaule. Oli pandud liikuma aga kuuldus, et laulude originaalid olevat Lauuluisa ise oma meeletuses hävitanud. Seda käibetöde süvendas L. v. Schröder (28, lk. 1 - 2), väites, et laulud on hävitatud ülekohtuse taktivaese arvustuse pärast. Osa olevat päästetud Blumbergi raamatus (4) (muidugi mitte laulutekste). Blumberg vist oligi põletamise versiooni algataja. Muidugi on see jutt tunlest tõmmatud või mingi taktikaline võte. Varsti selgus, et tõenäoliselt kogu Kreutzwaldi lauluvara on siiski säilinud. Hävitamise legendist hoolimata ei lakanud käsikirjade otsimine.

Hiisis juba 1853. aasta versiooni (nn. "Alg-Kalevipoja") valmistamise järel on tekkinud kohe huvi selle vastu, milliseid regivärsse autor kasutas sõna-sõnalt, millised originaalkäsikirjad olid tal kasutada. Belnevalt teame, et eepose autori käes olid vähemalt Õpetatud Kesti Seltsi kogud. Kas need on praeguseni kõik säilinud? Ettekandes Õpetatud Kesti Seltsis 10. veebruaril 1854 soovis seltsi president G. M. Sante, et eepose tekstis oleksid märgitud originaalsed lõigud (31). Kreutzwald täitis siis soovi tärnikese asetamisega kriitilistele kohtadele. Muidugi sai see mitmes suhtes umbkaudne, arvestades Lauuluisa loomismeetodit, mille järgi nii proosa- kui lauluaines valati ümber sammumorselt (teiaiti polnud see võimalikki), silmas pidades vaid sisu. Pealegi ei tarvitse iga lüli juures otsida otse kirjapandud laulutekste. Üht ja teist laulu tundis ta kindlasti otsesest allikast ning kasutas omast peast kui autoinformatsiooni. Viimane võimalus näib vägagi tõepärane vähemalt omaloominguliste lauludega regivärsitektside alusel.

Kreutzwaldi laulumaterjalide hävitamise loo kohta avaldas kahtlust mõningate teiste kõrval ka O. Kallas 1901. aastal, oletades, et Kreutzwald põletas ainult "Kalevipoja" käsikirja (vist mõtles ta "Alg-Kalevipoega") ja proosamärkmed koos mõningate laulukäsikirjadega (10, lk. 70 - 71). Omit sedasama kordas ta eesti rahvalaulude kogumise ajaloost kõneldes (11, lk. 95). Kallas ei teadnud siis, et ka "Alg-Kalevipoja" käsikiri on säilinud. Kreutzwaldi kirjanduslikus pärimis on juttu ainult "Alg-Kalevipoja" nantandi põletamisest kohe pärast puhtalt ümberkirjutamist (17, lk. 328-329). "Kalevipoja" algvariandi käsikirja olevat ka üliõpilane M. J. Eisen Kreutzwaldi juures kodus näinud (7). Põletas kül-

lap ka laulusustandid pärast tekstide ümberkirjutamist kladesse A.

Käsikirjade hävitamise legatsis kahtlejate hulka kuulub viist ka V. Reimann, kellal on oma oma otsitavate käsikirjade päästmises Besti Kirjanduse Seltsile Lauluise pärijailt. Informeerides juhataat leiu kohta, olevat Reimann väljendunud, et sellega olevat Lauluise avaldamata käsikirjad kõik koos (24). Nüüd olevat käes ka 30 aastat oodatud materjal, mis oli aluseks "Kalevipojale". Ühtlaasi arvas ta materjalide põletamist või kustutamise versiooni ekslikkuse võivat pidada tõestatuks (24₂).

1883. aastal, üsna varuti pärast Lauluise surma, on Kaarle Krohn Kreutzwaldi manuskriptid läbi vaadatud, nimestiku teinud ja oma kopeerimiski (64 laulu = 2379 väära).¹ Siis aga on hahitunud käsikirjade jäljed. Kreutzwald ei saanud neid siis enam hävitada. Hävitamise versioon leidia uskumist seda rohkem, et Lauluise poeg Aleksis, Kadriina jaamadlem, jättis vaatava küsimuse peale vastuse võlgu. Kõllap ta ei olnud asjaga kurala. Aleksis Kreutzwald suri 1910. aastal ja kaotata olevaid käsikirju otsiti seda innukalt just nüüd. Selguski, et Lauluise pärijaka polnudki poeg Aleksis, vaid "keegi teine". 8. juunil 1911 õnnestus V. Reimannil otsitavad paberid omendada Besti Kirjanduse Seltsile.

Leid kujutab endast rohkem kui 450 lehekülge mitmease vihiknaase mitmel ajal kantud õige erineva kvaliteediga lauulineat, osa neist on teiste poolt kirja pandud.

Koos "Alg-Kalevipoja" käsikirjaga ostis Besti Kirjanduse Selts 1911. aastal G. Blumbergi pärijailt 22 ükemat rahvaluulet sisaldavaid materjale, nagu nähtub sellekohasest aruandest² ja O. Kalda kirjast 29. X 1912 Besti Kirjanduse Seltsi raamatukoguhoidja Anna Haavale.

"Meiu Anna Haava, Tartu. Siin kõrval on Kreutzwaldi paberid, mis V. Reimann EMS-le ostis: 1) kaka köidetud vihku A ja B, 2) 20 köitmata vihku C, D, E, F, G, H, J, K, L, M.

¹ Krohni nimestiku järgi leidis Kreutzwaldi kogus 598 laulu, sellest misaldam klade A 300 laulu, B - 124 laulu, C-Z ülejäänud 174 laulu, kuajuares vihikuid Q ja X ei olnud olemas. (10, lk. 70.)

² 5, lk. 53 - 55. Sealasmas ka käsikirjade lühike kirjeldus.

N, O, P, R, S, T, U, V, Y, Z, 3) kõitmata vihk (ilma märgi-
ta). Falun nad EKS-i kirjakogusse panna ja nimekirja üles
tähendada. Kreutzwaldi laulude nimekiri on prof. Krohnil
Helsingis ja selle ärakiri O. Kallasel Tartus."³

Õpetatud Besti Seltsi ja Tallinnas Bestimaa Kirjandus-
liku Ühingu kogus leiduvate käsikirjade kadumist ei ole ku-
nagi kurdetud. Kasutamise järel andis Kreutzwald käsikirjad
Õpetatud Besti Seltsile tagasi. Tallinna käsikirju tema käes
polnud.

Kreutzwaldi kogudes leiduvaid laule on mitmel korral ja
mitmesugustel põhjustel pesmiselt tema enda poolt maha kir-
jutatud, nii et üht ja sedasama laulu leidub mitmes käsi-
kirjas, nagu seal esineb ka teiste üleskirjutatud laule. Sa-
mal ajal on neid laule avaldatud ka trükitud kogudes.

Tekstide autentsuse ja ümberõõtamise aste vajab veel
detailsemat analüüsi. Kui kõnelame tekstide moonutamistest,
siis polnud Kreutzwald ainus ümberluuletaja, oli teisigi
(Lagos).

Kreutzwaldi suhtumine laulutekstide autentsuse küsi-
musse saab eriti selgeks kirja kaudu Paehlmannile, milles on
juttu H. Neusi valikkogu "Estonische Volkslieder" esimesest
osast:

"Oleks mõni arusaaja, vaimukas ja asjatundlik mees asu-
nud selle laulvara juurde, mis oli kasutada Neusil, oleks
ta kindlasti paljudest tekstidest esitanud eeskätt kõige to-
redamad ja üht teiseга täiendamad. Niisugusest katsest pole
aga kahjuks jälgegi ja paljud variandid on siin esindatud
just oma kõige puudulikumal kujul."(18, lk. 251.)

Aga ise pole ta piirdunud kaugeltki variantide täien-
damisega teiste variantide alusel, vaid palju ka omast käest
lisanud või imiteerinud.

A 46 "Kust ma laulo lahtasin" on loodud juba tsükli-
lise rahvalaulu "Kust on laulud pärit" eeskujul. Siingi näi-
datakse kolm lauluallikat. Esimene on ema hällilaul. Selle
juures uneukud kosutavad eide laulu, kuni see vajub süda-
messe ja paneb idanema salapäölln. Sala mitmesugustes ühen-
dites on Kreutzwaldi meelikujund. Teiseks, libeda keelega,
s. o. lauluosavad linnud annavad oma osa karja hoidvale poi-

³ KM, KO, P 63, M. 4:25. (Vrd. 20, lk. 21.)

sikesele. Kolmandaks laulueliikaks saab tuulehoog ja laine-
tekohin. Siis juba ise "lühemil, häätel, loogu võttes", s. o.
töö on valmis iseseisvaks lauluks. Nõnda nad siis sirguvad
koos - mees ja laul, kuni laul kostab neidude kõrvu.

Sel kombel on rahvalaulu läbi tunnetanud lauluisa. Se-
da laadi mõjusid on tema loominguks leidnud rohkem.

Kuidas ja millal Kreutzwaldi ainekogud tekkisid?

Retsensioonis H. Jannu kirjalikule⁴ märgib Kreutzwald,
et ta 1818. aastal, s. o. umbes 14-aastase poisikesena on
ise hakanud suvevahel, kui ta koolist eemale jäänud, ko-
dus ümber vaatama, ühtlasi rahvalaule üles kirjutama. Kreutz-
waldi maalul põhinevate ainekute täpsus võib tekitada kahtlu-
si, eriti kas ei ole 14-aastase poisi eeldused rahvalaulude
üleskirjutamiseks vähesed. Kii varasest ajast ei leidu ka
mingeid märkmeid. Võib küll arvutada asjaolu, et Kreutz-
wald on oma kogudest osi mitmel korral valikut tehes või teis-
tele saates kopeerinud, sellest ongi tekkinud uued versioo-
nid tema kogudes ja erinevused andmeteski. Rehvised puudu-
likumad tekstid ja mustandid võis ta siis hävitada. Säili-
nud on aga hea laulukogu 1828. aastast 28 rahvalauluga, ko-
gutud Viisult.⁵ Kuna selle kogu laulud on kõik klades A, võib
seda valikkoopiaks pidada.

Hiljem on Kreutzwald laule noteerinud veel Viru-Nigul-
last, Laluselt, Palamuselt ja Võrust (Mõrt Mohnilt). Võru
perioodil käis ta ka Setumaal, kust ta üht-teist kirja pa-
ni, ühtlasi kuulnud täiendas ning ümber töötas (12, lk. 43 -
62. Edaspidi lühendatult: Setu arhiv).

Pidevalt kõneles Kreutzwald rahvalaulude kogumise va-
jadusest ja tähtsusest ka hiljem, kui ta enam saiski ei sa-
nud üleskirjutamisega suuremat tegelda. 1860. aastal kirju-
tas ta: "Igal rahval on oma vanast päritud laulud ja jutud,
ja üle kõige saadakse korjama koolitatud mehed ja kee iial
oma rahvast ja suguseltsi meenutada, need vanad riismed teel

⁴ K r e u t z w a l d / . 27 alt Estnische National Lie-
der, aus dem Munde des Volkes gesammelt durch Dr. H. von Jan-
nu. KM RO ÜKS M. A. 169:3. H. Logiku arvates on see kiri sa-
detud 1857. aastal tollamajale Opetatud Eesti Seltsi sekret-
ärile dr. W. Schultzile.

⁵ Achtundzwanzig Estnische Volkslieder. Aus dem Munde
des Volkes niedergeschrieben im Jahre 1828, KM RO, ÜKS, EK
72. Leidub enamasti sama materjal (min koopia) ka KM RO ÜKS
232 mf. (vt. ka 18, lk. 23).

kokku ja panevad neid trükki, et see armus vanemate pärandus mitte ära ei kaoks ... Aga millal meie ise seda ära mõistame, et see halvaks peetud vanemate pärandus meie eesti rahva a u ja i l u on?" (13, lk. 335.)

A. Annist näeb alles Võru-perioodil 1830-ndail aastail Kreutzwaldi suuremat lähenemist rahvale (2, lk. 104). Aga vaevalt leidus 19. sajandi esimesel poolel eesti vähese haritlaste hulgas meest, kes nii tihedasti oleks rahvahulkadega kokku puutunud kui just Võru tohter. Sellest siis ka tema pidev võitlus rahva igakülgse heaolu eest. Veel rohkem: nagu Paehtmann, nõnda püüdis temagi töeta lugupidamist rahva vastu. Suurest rahvalauluhuvist räägivad tema käsikirjades koos dublettidega umbkantu 600 lauluteksti, suur osa neist küll koopiad teistelt kogujatelt, osa aga on kaugeleulatuvaid töötusi või individuaalset loomingut regivärsi eeskujul.

Isiklikud üleskirjutused näib ta lõpetanud umbes 1860. aastaka, peale võib-olla mõne võimaliku juhusliku kirjapaneku.

Kõige suurem lauluklade Kreutzwaldi kogudes on A-särgiga paks kõvade kaantega oktaavformaadis tekstikogu, praegu kirjandusmuuseumi käsikirjade osakonnas (Fond 63, N 3:1). Kaanel on poolekarebitud silt, millelt võib lugeda: "A. Volkslieder d. Esten". Esimesel leheküljel on tekst, lk-d 2 - 3 on tühjad, nõnda ka lk. 17 ja 22; lehekülgedel 38 - 53 ja 60 - 61 on saksa keelsed laulud, 67. leheküljel on märkus: "Nr. 16 - 23 am 9. Juli 1847 von Hirt Mohn bekommen." Ka järgmised laulud kuni numbrini 43 pärinevad samast allikast. See näitab, et vähemalt 67. leheküljest peale võiks oletada üleskirjutamise aega sellest kuupäevast, nii et kladesse kirjutamine võis alata 40-ndail aastail, aga see kandub edasi ka 50-ndal aastal. Lauludest nr. 44, 45 peale tekib juba kahtlusi nende rakvaektsusee. Lehekülgedel 114 ja 122 on mõned laulude päritolu kohta.

Klade A on kooatatud pikema aja jooksul nähtavasti mingisuguseks täielikumaks materjalikoguks, sest sinna on kooatatud ka juba mujal fikseeritud materjali. Õige rohkesti on leale hangitud sinna teisteltki kogujatelt, kõige rohkem küll trükistest (Rosemplänteri "Beiträge", "Inland" jm.).

Kõite algul on laulud saksa keelse tõlkega, hiljem ai-

nult saksakeelsete pealkirjadega. Kogu avatakse Kreutzwaldi enda poolt Viisult üleskirjutatud lauluga "Emma, ella memmekene".

Siin leidub ka saksa klassikute luulet, nii Schilleri "Der Handschuh", E. M. Arndti "Frühlingsball"; kadakasaksa parodeeriv "Ta Oberpase Wreidsaft".⁶ Lehekülgedel 123 - 154 ja 159 - 175 leiduvad ka Lauluisa tuntud saksakeelsed luuletused, nagu "Das Vaterhaus" (dateeritud 1825. aasta sügisele), "Die Belagerung von Beverin in Jahre 1207", "Die Entstehung der Teufelshöhle", "Das Abenteuer von Sänger und der schönen Grafentochter zu Weenberg", "Das Fräulein von Borkholm", "Kalew's Sohn. Nach einer Esthonischen Volkssage" (29; 13, lk. 348 - 349, 321 - 337; 1, lk. 562 - 576, 629-634). Lõpus leiduvad mõned kalendri kuusalmid. Vihikus on toodud ka paar Kreutzwaldi luuletatud dedikatsioonid, üks pastor Kolbele, teine Kauzmannile, saadetud neile koos teose "Maailm ja mõnda" autorieksemplariga. Lisada võiks veel, et käsikirjas on ka tuntud "Pikse palve" tekst koos Knüpfferi eesti- ja Merkeli saksakeelse tõlkega.⁷

Vähesel määral leidub veel muudki andmeid, näit. kuus hundi eufemismi: vanna torro=sabba; nahksarv; üksluine; krim-silm, võssa= e. võssu=lell; Püha Jürri kutsikas (lk. 59).

Teadusliku täpsusega fikseeritud tekstide kõrval leidub siin rohkesti juba ulatuslikke rahvalaulutöötlusi. Siit leiame ka paljukasutatud laulu "Vanna aeg olli vaeno aega" (nr. 15) märkusega "Estnisches Volkslied. Von dem alten Minstrel gesungen." Et see "vana minstrel" pärinevat Laiuselt, selgub Neusi antoloogias, kus tekst avaldatakse nr. 40 A all, see kommentaar toob aga kohaandmed.⁸ Nõukogude ajal avaldatud laulude kogu paigutab "Vana aeg oli vaenuaega" kõhklusteta Kreutzwaldi enda laulude hulka (15, lk. 341), kuhu see tõepoolest ka kuulub.

Kreutzwaldi ulatuslikule laulude ümbertöötamisele on kriitiliselt vihjanud Jakob Hurt 1888. aastal, nõudes kahe

⁶ Autoriks arvatakse olevat J. J. Malm (vt. 30, lk. 828).

⁷ Võetud G. M e r k e l i teosest "Die Vorzeit Livlands".

⁸ 21, lk. 457; 2, lk. 110 - 113. See "minstrel" ise võib olla Kreutzwaldi lapsepõlves nähtud kerjuslaulik, nn. Rootsi Rüütel. Vt. 2, lk. 112 - 113; 21, lk. XIII; 8, lk. 61.

erineva taotluse - kirjandusliku ja kunstilise ranget la-
hushoidmist (9, lk. 234 - 235).

Hiljem on seda küsimust üksikasjalikumalt uurinud A. An-
nist, paigutades Kreutzwaldi rahvalaulude töötlemise alguse
1840-ndaisse aastaisse, mõningaid lisandeid sellesse küsi-
musse on toonud ka E. Nirk (2, lk. 107 - 124; 22, lk. 589 -
600, 650 - 664). Käsikirja lõpu poole leidub laule, mida ta
ütleb pärinevat Setumaalt, mis on aga kindlasti tema en-
da poolt õige tugevalt ümber sõnastatud. Mõned setu laulu-
dest on avaldatud Neusi antoloogias ning Kreutzwaldi ja Neu-
si ühises kogus "Mythische und magische Lieder", näit. nr. 4
- "Der Sangerinnen Meerfahrt".

Sellel laulukogul on olnud oma praktiline vartus, sest
rida laule on leidnud kasutamist "Kalevipoja" koostamisel,
mõnede laulude servale on tõmmatud koguni joon, kus varsid
sobisid "Kalevipoja" jaoks, näit. nr. 23; 163.

Olgu siin esitatud A 23 ("Tuule tuba"), mille varsside
7 - 9 kõrvale on tõmmatud vertikaaljoon. Laulus kõneldakse
meestest, kes mõistavad tubasid teha. Varsid ise on järgmi-
sed:

Need tegid toa tuule peale,
elu ilma are peale,
maja marjavarre peale,
koja kobrulehe peale.

Eepose teises loos annab vana Kalev surivoodil nõu: riik
jagu liisu juhil uhele pøjale jagamatuks prandiks, teised
vennad mingu mujale:

Tehku toad tuule peale,
elud ilma are peale,
majad marjavarte peale,
kojad kobrulehtedele.
(Varsid 190 - 193)

iети 297. numbrist peale algavad "Kalevipoja" koostami-
se eelharjutused. Selle numbril all on esitatud tapses sõnas-
tuses "Kalevipoja" III loost tuttavad varsid 435 - 540, s. o.
Kalevi poegade laulud prast jahilkaku. Kuigi laulu juurde
on mrgitud leskirjutamiskohana Leedi, tuleb seda pidada
siiski Kreutzwaldi enda loominguks. Nr. 298 esineb taienda-
tud kujul "Sissejuhatuses" (vt. v-d 145 - 165). Ka siin Viil-

su päritolu on tinglik. Nr. 299, mis Kreutzwaldi järgi pärinevat Maarja-Magdaleenast 1829. aastast, langeb ligidalt kokku "Sissejuhatuse" värssidega 62 - 77. Laulus nr. 300 leidub kokkulangevaid värse "Sissejuhatusega". Andmete andjaks olevat Märt Mohn Laiuselt.

Kokku leidub selles klades 300 rahvalaulunumbrit. "Beiträge" laulud on kõik kopeeritud. Kopeeritud on ka kogu H. Jannau käsikiri. Schlegeli reisikirjeldusest on kopeeritud nr. 229, 231 ja 232 (27, lk. 176, 293 jj. Vt. ka: 21, nr. 84 A). A. Brandti poolt olevat saadetud nr. 251 (Lutsilaste tantsulaul),⁹ nr. 236 aga G. v. Vietinghofi poolt noteeritud, 262 on maamöörtjalt Laguselt Saaremaalt (16, nr. 10).

Üleskirjutuste juures leidub tekstide andjate ja üleskirjutamise koha kohta käivaid andmeid. Nii on nr. 16 - 23 kirjutatud 9. juulil 1847 Märt Mohnilt Laiuselt, samalt isikult veel 24 - 43, 71 - 77, 233 - 234 ja 300, vist ka 237. Nr. 44 pärinevat Rõugest; 45 ja 268 Vastseliinast; 46 Vana-Sõmerust; 49 Viru-Nigulast. Virumaalt (kohta ligemalt märkimata) 67, 68; 69 aga Hagerist; 47 - 48 ja 50 - 60 Viisult 1828. a.; nr. 255 samaast kohast 1827. a.; 298 samaast kohast daatumita; 256 1828. a. Maarja-Magdaleenast, Maarja-Magdaleenast on ka variant nr. 55; 299 1829. a. sealtsamaast; 257 1825. a. Amblast; 258 Saaremaalt. Setudelt 78, 79, 238 - 241, 243 - 255.¹⁰

Millal see kogu võiks olla koostatud? Leidubki mõningaid pidepunkte selle kindlaksmääramiseks. Vihikut on täidetud mitme aasta jooksul. Alustatud on seda siia, kui Kreutzwald kirjutas veel vanas kirjaviihis. Leheküljelt 341, alates laulust nr. 254 (Sõja laul) läheb ta üle uuele kirjaviihile. FBÜrdepunktiks võiks pidada aastat 1851, kui Kreutzwald tõeliselt uues kirjaviihis kirjutama hakkas. Väljakirjutused Bosenplänteri "Beiträge'st" on tehtud arvatavasti

⁹ 21 III, nr. 102 E. Sama tekst vt. veel IV 17, lk. 13 (7) ja EKV F 232 i, 140 - 141 (7).

¹⁰ Andmed on saadud ka N e u s i kogu "Ehstnisohe Volkslieder" kommentaaridest, sinna on nad sattunud Kreutzwaldi enda informatsiooni põhjal.

1847. aasta teisest poolest alates. Kirjavahetusest selgub, et ta palub 14. juulil 1847 Paehlmanni saata talle "Beiträge" need numbrid, kus leidub rahvalaule.¹¹ Seal on juttu ka "Salme laulust", käsikirjas nr. 161 ongi kopeeritud Rosenplänteri "Beiträge" XI vihikust. Seega pole "Salme laul" Kreutzwaldile tuttavaks saanud sugugi mitte pärast "Alg-Kalevipoja" valmimist 1853. aastal. Võrdlemisi käsikirja algul, lk. 62 ja 63 leiduvad ussi- ja hundisõnad on dateeritud 8. ja 9. juulile 1847. a. Nii oleks see käsikiri alustatud tõenäoliselt 1847. aastal. Käsikirja sissekannete lõpp näib olevat tulnud 1856. aastal, sest laulud alates nr. 297 on täielikult või osaliselt "Kalevipoja" trükiversiooni osad; puuduvad täiesti või erinevad redaktsioonilt "Alg-Kalevipoja" vastavaist osadest ja moodustavad õigupoolest "Kalevipoja" kolme esimese laulu (1. vihiku) materjali. Järelikult võisid need valmida hiljemalt 1856. aastal. Nendega kogu ka lõpeb, tulevad juba tühjad lehed ja sisukord.

Nimetatud vihik on aga nii rahvalaule kui ka Kreutzwaldi loomingu uurijale suure tähtsusega. Raskusi valmistab ikka veel nende laulude genees.

Siit kogust on tehtud rohkesti mitmesuguseid valikväljakirjutusi (aga võib-olla on mõned olemasolevad käsikirjad ka siis sisse kantud).

Laulukladest A on nähtavasti kopeeritud järgmised käsikirjad.

ÖES. EK 72

Õpetatud Besti Seltsis paikneb selle signatuuri all neli käsikirja, mis on tehtud Kreutzwaldi mainitud põhikogust ja kokku viidud pealkirja all "Estonische Volkslieder, gesammelt von dem Hrn. Dr. Kreutzwald in Werro". Käsikirjad on järgmised.

1. Esimeses osas on 12 laulu pealkirjaga (lk. 3) "Zwölf estnische Volkslieder. Treu nach dem Versmuster des Originals ins Deutsche übertragen. Ein Versuch." Sellise katsena näib see siis saadetud Õpetatud Besti Seltsile vist 1840-ndate aastate algupoolel. Kolm laulu - "Nüüd on suvi, sooja

¹¹ 8, lk. 116. "Beiträge" tundmise kohta vt. ka 18, lk. 32. Aastate eest olevat ta "Beiträge't" üksnes linnulennult vaadanud. Seal leiduvaid laule ei mäletavat.

aega", "Millal maksan eide vaeva" ja "Ei mina vilulla veere" on ilmunud ajakirjas "Das Inland" 1840 koos Neusi tõlkega.¹²

"Ei mina vilulla veere" (kogus A nr. 13) on Knüpfferi üleskirjutus, ilmunud ka Neusi kogus "Ehstnische Volkslieder" (nr. 95 E). Kreutzwald on selle teksti võtnud päris kindlasti "Inland'ist", mis siis näitab, et käsikirja koostamise terminus post quem võiks olla 1840. "Millal maksan eide vaeva" on Kreutzwald kirjutanud oma A-kogusse (nr. 4), Neus avaldas selle teksti kogus "Ehstnische Volkslieder" nr. 90 A. "Nüüd on suvi, sooja aega" on Kreutzwaldi kogus nr. 6 all, Neusi "Ehstnische Volkslieder" trüüb selle numbril all 89. Kõik nad on Knüpfferi poolt üles kirjutatud ja esinevad tema teistes kogudes.

Valik läheb oluliselt tagasi põhikogule A (8, 10, 11, 12, 1, 3, 4, 13, 7, 47, 6, 61).

2. Teine osa kannab pealkirja (lk. 17) "Achtundzwanzig Esthnische Volkslieder. Aus dem Munde des Volkes niedergeschrieben im Jahre 1828". Kui laulud on üles kirjutatud 1828.a., on käesolev käsikiri koostatud üsna usutavalt ikkagi tublisti hiljem. Õpetatud Eesti Seltsi on käsikiri jõudnud 1844. aastal, nagu nähtub 2. mail 1844 peetud koosoleku kirjeldusest, kus tekstide kõrval hindavalt mainitakse ka saksakeelset tõlget ja ligilieatud keelelist andmestikku.¹³

Need laulud saatis Kreutzwald Faehlmannile, kelle kaudu nad läksid ka ÕES-i kogusse, sealt kopeeriti Eestimaa Kirjandusliku Ühingu jaoks (EKÜ, F 232, mf) (17, lk. 11-13), pealkiri (Neusi käekirjaga): "Achtundzwanzig Ehstnische Volkslieder, sämtlich aus dem Wieseschen Gebiet bei Weissenstein. Aus dem Munde des Volkes niedergeschrieben im Jahre 1828 (von Dr. Kreutzwald in Werro)." Osa selle käsikirja laule ütleb Kreutzwald end juba varem ÕES-ile saatnud olevat (18, lk. 51). Neue palub luba neid oma väljaandes avaldada, küsib laulude päritolu andmeid. Kreutzwald vastab, et kõik 28 laulu on Viisult 1828. a. suvel üles kirjutatud.¹⁴ Saadud andmete põhjal

¹² Vt. veerud 465, 501, 615.

¹³ "Das Inland" 1844, vg. 323.

¹⁴

18, lk. 12, 23. Neusile kirjutab Kreutzwald veel, et ta on kolmel korral õpetatud Eesti Seltsile laule saatnud, hiljem mitmeid tekste veel Faehlmannile. Vt. 18, lk. 14.

lisabki Neue kogule EKÜ, F 232 mf: kõik Viisu ümbrusest, samuti oma laulukogu "Ehstnische Volkslieder" kommenteerides. Kreutzwaldi lauluklades A on sellest käsikirjast kõik (54, 48, 52, 53, 14, 5, 65, 63, 66, 9, 55, 64, 57, 58, 59, 60, 62, 50, 51, 56). Neuai kogus on siit vihikust 57, 96 C, 105 A, 100 C, E.

3. Kolmas käsikiri on pealkirjastatud (lk. 47) "Vierzehn Volkslieder und zwei Volkssagen der Ehsten. Aus dem Laisachen Kirchspiele. Dem verdienstvollen, wackern Präsidenten der Gelehrten Ehstnischen Gesellschaft, Herrn Dr. Paehlmann zum Wiegenfeste am 21. December 1844 freundschaftlichst gewidmet von Fr. R. Kreutzwald". Niisiis Paehlmannile sünnipäevaks 14 laulu Laluselt.

Käsikirja on Kreutzwald Paehlmannile isiklikult üle andnud (8, lk. 59). Kõik laulud leiduvad A-klades (38, 37, 36, 24 - 34). Neusi "Ehstnische Volkslieder" sisaldab sellest kogust 9 laulu (88 A, 53 B, 70 B, 112 G, 62 B, 95 A, 50 B, 96A, 67 A). Laulude päritolu kohta on Neusil aga erinevaid andmeid, nimelt märgib ta kahe laulu päritolukohana Tormat.¹⁵

4. Neljas kogu kannab pealkirja (lk. 63) "Einige Volkslieder der Ehsten. Metrisch übersetzt von Fr. R. Kreutzwald". Sisaldab kümme nummerdamata laulu. Neljas vihik ei sisalda laule, mida ei ole eelmises kolmes vihikus, seepärast pole sellel vaja eriti peatuda.

Esitatud neljast vihikust on tehtud koopiaid.

EKÜ, F 232 mf sisaldab 40 leheküljel 28 Kreutzwaldi poolt Peetri khk Viisu mõisast üleskirjutatud laulu, tegelikult koopia ÕES, EK 72 teisest käsikirjast (Achtundzwanzig Estnische Volkslieder), mis omakorda pärineb kogust A. Kogu mf oli nähtavasti aluseks Neusile laulude trüüki suunamisel. Tekstis leidub Kreutzwaldi käekirjas märkmeid.

EKÜ, F 232 mh (kahes vihikus: 1 - 14 ja 1 - 20), kokku 34 laulu, on 32 laulu Kreutzwaldilt, üks Knüpferilt ja üks Fickilt. Pealkiri: "34 ehstnische Volkslieder, aufgenommen von Fr. R. Kreutzwald, A. F. J. Knüpfer und Fick". Selle kogu

¹⁵ Vt. kommentaare laulude 67A ja 95 A kohta kogus "Ehstnische Volkslieder".

materjalist on 18 teksti saadetud Tallinna Neusile 1. augustil 1847, päritoluandmete järgi Laiuselt, Virumaalt ja Hagerist (17, lk. 34). Samast kirjast selgub veel, et Kreutzwald on Neusile saatnud kaks setu laulu "Laulijad otsitie" ja "Põhja kotkas kurja lindu". Nende laulude käsikirjad pole säilinud, nad on A-kogus nr. 78 ja 79 ja Neusi antoloogias nr-d 97 B ja 1. Saadetises on veel 16 laulu, päritoluandmete järgi Laiuselt, Palamuselt ja Tormast. Terve materjal on kogus A (36 - 41; 24 - 30; 33; 18 - 23; 31 - 32; 34 - 35; 42; 46; 17; 16; 49; 67 - 69; 235). 22 teksti on Neusi antolooglast "Ehstnische Volkslieder". Lõpus 19. tekst teises vihikus on Knüpfferi, 20. tekst Ficki oma.

Õigupoolest on üleskirjutamiskohtadega asi küll nii, et ÕES, EK 72 antakse laulude päritolukohana Laiuse, üleskirjutajaks Märt Mohn; EKÜ, F 232 m^h aga teisendab andmeid, ütleb 5 (A 22), 6 (A 23), 7 (A 24), 8 (A 25), 9 (A 26), 10 (A 27), 11 (A 28) pärinevat Palamuselt, 12 (A 29), 13 (A 30, 14 (A 33) aga Tormast. Et aga Neusil antoloogia "Ehstnische Volkslieder" koostamiseks oli kasutada koopia F 232 m^h, leiduvad samad andmed ka mainitud teose kommentaarides: N II 70 B (A 24) - Palamuse; N III 112 G (A 25) - Palamuse; N II 62 B (A 26) - Palamuse; N III 95 A (A 30) - Torma; N II 67 A (A 33) - Torma. Võimalikke paikapidavaid seletusi andmete erinevuse kohta on raske anda. Küllap Lauluisa andis andmed lihtsalt mälu järgi.

Üks vihik 50 lauluga Ranna-Virumaalt olevat tal kaotsi läinud (17, lk. 14).

ÕES, EK 114 sisaldab kaks laulu: 1) "Poisilaul, kes soldatiks viidi" - setudelt (ka A 40), koopia EKÜ, F 232 m^h, nr. 5; 2) "Mis mo jalga kengitaie", üles kirjutatud kellegi Liivimaa sünnipäraga vasksepa poolt lutsilastelt ja A. Brandi poolt Kreutzwaldile saadetud (kogus A nr. 251₁).

ÕES, EK 141. Neli teksti setudelt, kõik leiduvad kogus A (245, 246, 244, 237) ja Neusi kogus "Ehstnische Volkslieder" (32, 50 A, 56 A, 20), viimane, "Kalevipoja" XX lugu, v-d 71 - 106.

ÕES, EK 142. Kreutzwaldi laul "Estnisches Volkslied (Schilderung der alten Zeit)", juba tuntud "Vana aeg oli vae-noaega". Siin on Kreutzwaldi tekst Faehlmanni tõlkega. Tii-

tellehel üteldakse, et Neusi "Ehstnische Volkslieder" ei too Faehlmanni tõlget (40 A). Kogu käsikiri on 8 lehekülge, laul leidub ainult kolmel leheküljel, andmed tiitellehel. Leidub ka kogus A, nr. 15. Kreutzwaldi andmeil on laul pärit Laiuselt, oluliselt tema enda looming. 10. X 1847 kirjutab Kreutzwald Neusile, et ta umbes kahe aasta eest saatnud selle laulu Õpetatud Eesti Seltsile, esitati seltsi koosolekul 6. VI 1845. Nüüd saatis ta laulu teksti ka Neusile, kes selle avaldas (17, lk. 48).

ÕES, EK 152 koosneb kahest osast, mõlemad kirjutatud Kreutzwaldi käega. Esimeses on neli lehekülge, neist kolmel on kokku 9 laulu, esimesed kaheksa Laiuselt, üheksas Ranna-Virumaalt. 10. laul on samuti Kreutzwaldi käega kirjutatud, aga mainitud, et see on Knüpfferi oma (vt. EKÜ, F 232, m^h). Esimeses kogus kõik 9 laulu esinevad kogus A (18, 19, 20, 21, 23, 16, 17, 46). 10. on sama sõjalaul, mis leidub juba kogus EKÜ F 232 m^h (19). Üldse kõik laulud esinevad kogus A ja EKÜ, F 232 m^h.

Eestimaa Kirjanduslikule Ühingule saadetud koopias leidub ka mitmesuguseid andmeid eestlaste maagiliste kommete kohta, mida on mõnevõrra kasutatud Kreutzwaldi ja Neusi ühisväljaandes.¹⁶

Laulukogu koostamise otstarve ei ole teada. Siin on tervelt 23 laulu Schultz-Bertramilt ja Faehlmannilt kõik kolm, mis temalt rahvalaulude üleskirjutuste nime all on teada. Neist "Püüame püha kalada" pole siiski rahvalaul.

M 4:2(C). "Sechs Volkslieder von den Pleskauschen Esten in Original". Siin leidub 6. setudelt kirjutatud rahvalaulu, nende hulgas "Ilulaul" ja "Tooma laul", lisaks selgitavad märkused.

1) Tule, sõsar, sõstrasilma; 2) Toa taga kasvib tamme; 3) Ilu sõitis jõe pidi; 4) Kõrtsi läksin kõpsatile; 5) Kodu ütlesin kalale; 6) Tooma laul.

M 4:3(D). Üks laul setudelt: "Olin koitun karjapoissi".

M 4:4(E). Siin leidub laul ussisõnadest ja väikeste erinevustega ka "Kalevipoja" XIII loos, v-d 230 - 301, varem K r e u t z w a l d i - N e u s i kogus "Mythische und ma-

¹⁶ EKÜ, EK 47016, F 232 i 111 - 116; 16, lk. 90 jj.

gische Lieder", nr. 13. Teine olevat kohalik naljalaul Hageriet, arvatavasti Toapapa laul kohalikust rätsepast. 1820. aastal palju lauldud, nagu selgub kaaskirjast.

Vihikus leidub Saarepiiga laulu tekst "Neio läks merda kikumaie" (vt. ka: 17, lk. 242, 395), mis sisult vastab "Kalevipoja" IV loo värssidele 616 - 890. Kuigi Lauluisa ütleb laulu kuulnud Irboska ligidalt ühelt eestlannalt, kee kinnitanud selle olevat vaid väikese katke pikast laulust, tundub selles ometi Kreutzwaldi tugevat järeleaitavat kätt.

M 4:5(F). Sisaldab lastelaule, tõttluseta rahvapärased laulud "Haned kadunud", "Kulla põlemine", "Maie laul", "Suur härg", "Haige noorik", sealsamas kõrval aga oluliselt Kreutzwaldi enda laul varanduse peitmisest sõja eel, nagu see leidub "Kalevipoja" XX loos, v-d 71 - 107, ja Turrise laul (Neus 16). Kõik 10 laulu leiduvad kogus A. Selle käsikirja saatis Kreutzwald Neusile 11. III 1849, Neus tagastas selle hiljem (17, lk. 79).

M 4:6(G). Ei ole kirjutatud Kreutzwaldi käekirjaga. Sisaldab kolm laulu koos sõnaseletustega: "Kulla põlemine", "Mõök merest" ja "Mine kaske raiumaie".

M 4:7(H). Kirjutatud samas käekirjas kui eelmine. Sisaldab kaks katkelist laulu: "Siin ju laulsid ilmatargad" (seesama ka vihikus L = IV:10, lk. 1^a (2)) ja "Enne ollin härra tallipoiss".

M 4:8(I). Ei ole Kreutzwaldi käekirjas, käekiri sama mis G ja H. Siiski Kr. omad. Siin leidub 15 regivärsilist laulu ja üks uuem laul. Laulud korrektsed. Laulude juures leidub märkusi ja sõnaseletusi. Kaks laulu leidub Neusi antoloogias "Ehstnische Volkslieder" (75 A, 109 D).

Nr. 8, 10, 13 ja 15 on dr. J. Schultzi poolt üles kirjutatud. Üleskirjutamiskoha saab kindlaks teha ainult laulul nr. 11 Neusi antoloogia kaudu, s. o. Maarja-Magdaleena ja Kodavere.

M 4:9(K). Võõras käekirjas 24 korralikku regivärssi. Üks neist leidub Neusi-Kreutzwaldi kogus "Mythische und magische Lieder" (9A).

Tekstidest on Schultzi poolt üles kirjutatud nr. 2 ja 24. Nr. 8 ja 16 pärinevad Maarja-MagdsLeenast ja Kodavere (vrd. MML 1).

Viimasel leheküljel leidub daatum 25. august 1845.

M 4:10(L). Ei ole kirjutatud Kreutzwaldi käekirjaga, käekiri sama mis kogus G, H ja I; sisaldab vanasõnu ja 14 head laulu, nagu "Laula, suukene", "Kuhu läheb orja ohkami-
ne?", "Maie laul", "Väsinud lõikaja", "Ostuori" jt. Laulude
juures on sõnaseletusi ja selgitavaid märkusi.

M 4:11(M). Kirjutatud tundmatu käekirjaga, sisaldab
häid laule, paljud neist leiduvad juba eelmistes käsikir-
jades. Siin on ka üks kirjandusliku päritoluga teket.

Serval "Aus Wessenberg".

15 laulu.

M 4:12(N). Schultz-Bertrami käekirjaga kirjutatud (5,
lk. 54) 4 laulu, neist paremad on "Laula, suukene" ja "Lap-
se tänu". Kõik tekstid juba varem esinenud.

M 4:13(O). 1 laul - "Meio läts merda kikumaie". Sama
mis M 4:4(E). Kirjutatud vööra käekirjaga.

M 4:14(P). 9 Kreutzwaldi poolt rohkem või vähem ümber-
töötatud laulu. Sellele kogule on mitmeti ligidane EKÜ, P
232 K.

EKÜ, P 232 K. Selles kogus on eelmise kogu mitmeid lau-
le tugevasti ümber töötatud, aga kogus K leidub siiski veel
kaks lauluteksti, mida kogus M 4:14 ei ole. Kreutzwaldi and-
meil on numbrid 2, 4, 6, 7, 9 setudelt. (Vt. MML 2 A - C ja
5 B ning Setu aruanne.)

M 4:15(R). Sisaldab 7 laulu.

Siin on siis järjekordselt väljakirjutusi varasemaist
kogudest 1850. a. Neusi jaoks (17, lk. 104 - 106). Ainus es-
makordne laul on lk. 229, nr. 164 "Kevad ja sügis".

M 4:16(S). Sisaldab neli laulu, neist kolm esimest üm-
bertöötatud Kreutzwaldi poolt: "Kaleviste muna", "Haldjate
mäng", "Sõjalaul". Neljas on päris ehtne "Parmumatus laul".

M 4:17(T). Üheksa laulu Setumaalt. Laulud tugevasti üm-
ber töötatud. Ehtne on "Parmumatus laul", mille olevat üles
kirjutanud keegi daam Kraasnast. (Vt. Neus III 102 B. Ka EKÜ
P 232 i 139(5).) Ka järgmised kaks laulu "Immakene jellake-
ne, kingi mulle kirstuvõti" ja "Mis mo jalgi kergitaie" ole-
vat üles kirjutatud kellegi eesti keelt mittetundva daami
poolt ja need olevat Kreutzwaldile edasi saatnud dr. Brandt.
(Vt. EKÜ P 232 i 139 - 141.) Viimane on saatnud ka teksti A
251. Käsikiri on kopeeritud EKÜ P 232 i, lk. 121 - 142, nr.
1 - 8. 5 laulu ka Kreutzwaldi A-kogus.

M 4:18(U ja V). Pole Kreutzwaldi käekirjas, sisaldab 35 mitmesugust erineva kvaliteediga laulu, muude hulgas mõisavahekordi käsitlevaid laule. Mitmed laulud ühised koguga M 4:21.

Lk. 2(1) leidub märkus: juuli ja august 1847.

M 4:19(Y). Siin esitatud tekst "Luusilkkäik" on tegelikult käeharjutus "Alg-Kalevipoja" "Esiande" esimesele laulule, baseerub Paehlmanni muistendeil, lisaks mõistatusi.

Kuna tekst on uues kirjaväikes, peab olema kirjutatud pärast aastat 1851.

Laul ja muud märkmed on tehtud vanadest arvetest muratud vihikukese puhtale küljele. Arved ise kannavad aastanumbreid 1876, 1878, 1879 ja need aastad on tõenäoliselt "Luusilkkäigu" ümbertõtamise ajaks. 1878. aasta paiku on ta tegelnud teistegi Paehlmanni ainete ümberloomisega, nagu näit. "Koit ja Amarik" (25, nr. 29. Allpealkirjaks aastarv 1850). On kõigiti tõenäoline, et "Luusilkkäik" esialgselt selles versioonis on pandud päberile samal ajal (1851?).

M 4:20(Z). 8 laulu, osalt lagoselt, osalt Setumaalt, enamasti teistest kogudest juba tuntud materjal. Ümbertõtuste kõrval leidub ka ehtsat. Nõuab aga hoolsat tekstoloogilist tööd.

Laulud on saatnud Kreutzwaldile lagos Viljandimaalt, peale ühe, mis leidub lk. 6 - 10, mille olevat Kreutzwald saanud Lipingult Setumaalt. Käsikiri on kopeeritud ja saadetud Eestimaa Kirjanduslikule Ühingule, kus see on säilinud (EKÜ F 232 1).

M 4:21. Peale nende leidub veel vihik ilma tähemärgita, kus on 32 laulu, osalt tuttavad juba eelnenud vihikutest. "Arm paistab väga heldeste" on uuem laul, selles leidub kirjanduslikkudegi mõjude tunnuseid. Mitmed laulud on ühised koguga M 4:18.

M 4:21 (25) sisaldub laul Haapsalu ümbrusest kelleltki eestlannalt (Neus). Vt. N I 22 B.

Eestimaa Kirjandusliku Ühingu (EKÜ) kogu, mis kuni lk. 120 on koopia IV:1, jätkub eri osana veel lk-lt 121, kandes pealkirja "Einige Volkslieder von Ehsten in Pleskau'schen und Witepskischen Gouvernement. (Mitgetheilt, zum Theil auch aufgenommen von Dr. Fr. Kreutzwald in Werro.)" Osa siin leiduvaid laule on kopeeritud ka kogusse A ja IV:17, välja ar-

vatud "Päaokene, purjelindu", mis on siin ainukordselt ära toodud.

Eestimaa Kirjandusliku Ühingu materjalide hulgas on käsikiri EKÜ 232 k; "Bruchstücke alter Lieder aus dem Pleskauschen. Mitgetheilt von Dr. Fr. Kreutzwald". Selles leiduvad mõned varasemaist kogudest tundmata laulud.

2. Soome metsa sügavuses.
3. Lähme laulma lugusida. MML 2 A
4. Üksi ülemad elavad.
8. Laululoode luuletaja.
9. Maa-alused, madalikud.

Peale nende leidub veel üks maagiline laul maamõõtja lagoselt. Sellistele järeldustele võis tulla praegu tuttavate materjalide alusel. Pole sugugi võimatu, et mõnigi Kreutzwaldi poolt üleskirjutatuks peetud tekst on mõne teise oma. See aga ei muuda olulist pilti. Kreutzwald on palju häid laule noteerinud. Võib-olla oli neid rohkem, osa on läinud kaduma. Vaevalt sai seda siiski väga palju olla. Mil viisil ta oma üleskirjutusi toimetas, ei ole kindlasti teada. Osa laule näib olevat mälu põhjal, teised kas laulmise või dikteerimise järgi kirjutatud. Kord märgib ta ise, et on oma üleskirjutusi toimetanud laulmise juures kirjutustahvlile (12, lk. 45). Süstemaatiliseks isiklikuks kogumistööks on tal nähtavasti puudunud aeg. Aga sedagi, mis on tehtud, on märkimisväärselt palju.

Töötlused võimaldavad lisaks pilku heita Lauluisa loominguks laboratooriumi. "Kalevipoja" koostamise ajaloolle omakorda toovad need käsikirjad üsnagi palju täiendusi. Detailselt on eesti rahvalaulude kasutamist eeposes uurinud V. Pino ("Kalevipoja" teaduslik väljaanne, II köide). Vastuse küsimusele, millised on Kreutzwaldi poolt muutmata noteeritud laulud, millised kohendatud ja millised tema enda loodud, annab loodetavasti varsti ilmuv allakirjutanu eriartikkel.

Raskusi valmistab mõnevõrra ka dateerimine. Kuigi Kreutzwaldi rahvalaulude üleskirjutuste ja käsikirjade juures leidub daatumeid, siiski üksikute kogude tekkimise kohta puuduvad just otsesed andmed. Järelduste tegemiseks on ainult kaudsed andmed, kasutades kriteeriume terminus ante quem ja terminus post quem. Lisavalgust võib Kreutzwaldi

rahvaluulealasele tegevusele anda ka tema kaasaegsete ja eelkäijate töö ja töötulemuste analüüs, mis tingimata on vaja ette võtta kõige ligemal ajal, sest küllalt keerukad eeltingimused pole seda siiani võimaldanud.

K a s u t a t u d k i r j a n d u s

1. A n n i , A. Kreutzwaldi saksakeelsed ballaadid.- "Eesti Kirjandus", 1926, lk. 562 - 576; 629 - 634.
2. A n n i s t , A. Fr. R. Kreutzwaldi "Kalevipoeg". Teine osa. "Kalevipoja" saamislugu. Tartu, 1936.
3. A n n i s t , A. Kalevipoja motiivide algupära. - Kalevipoeg. Eesti rahva eepos. Kogunud ja ümber töötanud Fr. R. Kreutzwald. Tallinn, 1975, lk. 275 - 279.
4. B l u m b e r g , G. Quellen und Realien des Kalevipoeg nebet Varianten und Ergänzungen. - Verhandlungen der Gelehrten Ehstnischen Gesellschaft. Band IV, Heft 4. Dorpat, 1896.
5. Eesti Kirjanduse Seltsi aastaraamat IV (1911). Eesti Kirjanduse Seltsi Toimetused nr. 11. Tartu, 1912.
6. E i s e n , M. J. "Kaleviste muna".
7. E i s e n , M. J. Minu mälestused Lauluisast. - "Postimees", 23. VIII (5. IX) 1911. nr. 189.
8. Faehlmanni ja Kreutzwaldi kirjavahetus. Õpetatud Eesti Seltsi Kirjad IV. Tartu, 1936.
9. H u r t , J. Paar palvid Eesti ärksamaile poegadele ja tütardele. - Jakob Hurda kõned ja avalikud kirjad. Tartu, 1939.
10. K a l l a s , O. Die Wiederholungslieder der estnischen Volks poesie I. Helsingfors, 1901.
11. K a l l a s , O. Übersicht über das sammeln estnischen runen. - Finnisch-Ugriache Forschungen II. Helsingfors, 1902.
12. K r e u t z w a l d , Fr. R. Eesti rahva ennemuistsed jutud ja vanad laulud. I jagu. Tartu, 1860.
13. K r e u t z w a l d , Fr. R. Laulud. Teosed. Tallinn, 1953

14. K r e u t z w a l d , Fr. R. Maailm ja mōnda. Teosed. Tallinn, 1953.
15. K r e u t z w a l d , Fr. R. Mittheilungen über Volkslieder bei den im Pleskauschen Gouvernment angesiedelten Bsten, nebst einer Beilage mit Liederproben. - Verhandlungen der Gelehrten Ehstnischen Gesellschaft. Band 2, Heft 2. Dorpat, 1848.
16. K r e u t z w a l d , Fr. R., N e u s , H. Mythische und magische Lieder der Ehsten. St. Petersburg, 1854.
17. K r e u t z w a l d , Fr. R. Kirjavahetus II. Tallinn, 1956.
18. K r e u t z w a l d , Fr. R. Kirjavahetus I. Tallinn, 1976.
19. L a i d v e e , H. "Kalevipoja" bibliograafia. Tallinn, 1964.
20. L e e t b e r g , K. Kui pikalt on Kalevipoeg rahvaluuletus? Kōne peetud Kalevipoja 50 aastasel mēlestuse pidul Peterburis 24. aprillil 1911. St. Peterburis 1911.
21. N e u s , H. Ehstnische Volkslieder. Urschrift und Übersetzung I - III. Reval, 1850, 1851, 1852.
22. N i r k , E. Kreutzwaldi rahvaluuletõõtlustest 1840-ndal aastail. - "Keel ja Kirjandus" I (1958), nr. 10, lk. 589 - 600; nr. 11, lk. 650 - 664.
23. P i n o , V. "Kalevipojas" kasutatud rahvalaulud. - Fr. R. Kreutzwald. Kalevipoeg. Tekstikriitiline väljaanne ūhes kommentaaride ja muude lieadega II. Tallinn, 1963, lk. 155 - 243.
24. "Postimees" 14. (27.) VI 1911, nr. 129; 2 18. VI (1.VII) 1911, nr. 133.
25. "Sakala Lisaleht" 2. IX 1872, nr. 29.
26. S a n d e r , T. Eesti kirjanduse lugu. I jagu: Rahvaluule. Teine parandatud trükk. Tartu, 1908.
27. [S c h l e g e l , Chr. H. J.] Reisen in mehrere russische Gouvernements in den Jahren 178⁺, 1801, 1807 und 1815. Erstes Bändchen. Mit Musikbeilagen. Meigen, 1819.

28. S c h r ö d e r , L. v. Zur Entstehungsgeschichte des Kalevipoeg. - Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft. Band XVI, Heft 1. Dorpat, 1891.
29. S u i t s , G. Kreutswaldi kujunemisest ja Viru lauliku eelharjutustest. Uusi andmeid. - "Postimees", 1930, nr. 198, 199, 200.
30. S u i t s , G. Kreutswald ja rahvuslik eeiärkamine. - "Looming", 1934.
31. Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft. Band III, Heft 1. Dorpat, 1854.

РУКОПИСНЫЕ СОБРАНИЯ НАРОДНЫХ ПЕСЕН,
СДЕЛАННЫЕ КРЕЙЦВАЛЬДОМ

Э. Лаугасте

Р е з ю м е

Начиная с четырнадцати лет Крейцвальд приступил к записи алиитерационных песен среди прочих фольклорных материалов (сказок, обрядовых песнопений, пословиц и т.п.) непосредственно из уст народа, занимаясь этой деятельностью примерно до 1860 года. Большая часть собранного им материала сохранилась и до наших дней. Кроме этого, Крейцвальд записывал песни и от своих родственников, знакомых и даже от своих коллег. Среди рукописей Крейцвальда имеются также копии печатных текстов, но в данной работе они во внимание не принимались. Поскольку в те дни не было специальных мест для хранения фольклорных материалов, любому исследователю или интересующемуся этим приходилось переписывать тексты у других. Известно, что в алиитерационных стихах Крейцвальд нуждался и при сочинении эпоса "Калевипоэг", созданного в форме именно алиитерационных песен. Поэтам он рекомендовал пользоваться преимущественно алиитерационной формой, но тем не менее это оставалось только советом. Собрание народных песен Крейцвальда содержит около 600 текстов, среди них приблизительно 200 оригиналов.

В рассматриваемой рукописи есть весьма замечательные тексты. Особую ценность представляют песенные материалы, записанные до 1840 года, так как в ту пору Крейцвальд ещё не имел обыкновения исправлять или дополнять тексты, что идёт во вред научной значимости текстов.

Итак, наряду с трудами других собирателей - исследователей прошлого (Книппфер, Нейс) работа Крейцвальда имеет большое научное и культуроведческое значение.